

Encyklopedie knihy.cz

Encyklopedie knihy v českém středověku a raném novověku

➤ Knihoveda.cz

Portál k dějinám české knižní kultury do roku 1800

- **Knihovna AV ČR, v. v. i.**

PhDr. Lenka Veselá, Ph.D. – hlavní řešitel příjemce

- **Národní knihovna České republiky**

Mgr. Jindřich Marek, Ph.D.

- **Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i.**

PhDr. Marta Hradilová, Ph.D.

Encyklopedie knihy.cz

Encyklopedie knihy v českém středověku a raném novověku

- **tištěná kniha**

doc. PhDr. Petr Voit, CSc.

- **rukopisná kniha**

Mgr. Jindřich Marek, Ph.D.; Mgr. Michal Dragoun

Prof. PhDr. Václav Bok, CSc., PhDr. Renáta Modráková

PhDr. Dagmar Štefancová

- **knižní vazba**

PhDr. Kamil Boldan, PhDr. Jan Novotný

- **iluminované rukopisy**

PhDr. Milada Studničková, BcA. Jana Dřevíková

Encyklopedie knihy.cz

Encyklopedie knihy v českém středověku a raném novověku

➤ knižní vazba

koželužské, pergamenické, papírnické, truhlářské, kovolitecké a kovotepecké, zlatnické, sklářské, řezbářské, barvířské, tkalcovské, tiskařské, písařské, malířské a **knihvazačské ...**

➤ knížní vazba výkladová hesla

- konstrukce a struktura
materiály, technologie, ochranné prvky
- umělecké a řemeslné zpracování
knihařská výzdoba, techniky, dílenské a individuální provedení
- historický vývoj
charakteristické typologické znaky pro konkrétní období
(konstrukční, ochranné a zdobné prvky)
- knížní artefakt
způsob užívání, provenienční znaky, historické opravy a
estetické úpravy, druhotná poškození, knižní archeologie

➤ knížní vazba výkladová hesla

- restaurování

hmotná podstata, drobné konzervační zásahy

komplexní restaurátorské zásahy

chemická konzervace

chemicko-technologické analýzy, vizualizace

- ochrana knih

preventivní péče, dlouhodobá ochrana

uložení, zabezpečení, preventivní konzervace

hromadná ochrana

Encyklopedie knihy.cz

Encyklopedie knihy v českém středověku a raném novověku

➤ **knižní vazba** multioborový přesah, paradigma vědy

- v minulosti se zájem historiků zaměřoval na **uměleckou výzdobu** vazeb
- v minulosti se zájem restaurátorů zaměřoval na **řemeslné zpracování** vazby
- v současnosti pozornost věnována konstrukci vazby, ochranným prvkům, zpracování původních materiálů a **provenienčním znakům**
- důležitá je **vzájemná spolupráce** mezi restaurátorem, chemikem-technologem a správcem sbírky (kodikolog, knihovědec, inkunabulista)

➤ knížní vazba

- exemplář zkoumání z různých oborů

knihověda

chemie

kodikologie

technologie

bibliografie

restaurování

kunsthistorie

knihařství

společenské
humanitní vědy

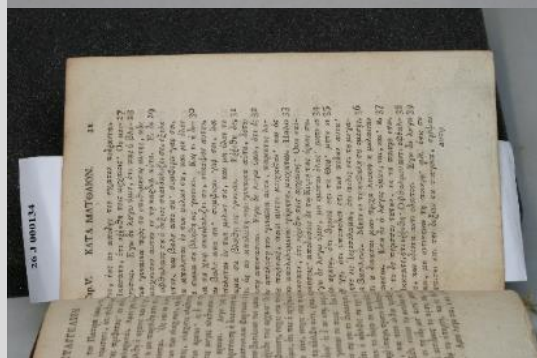
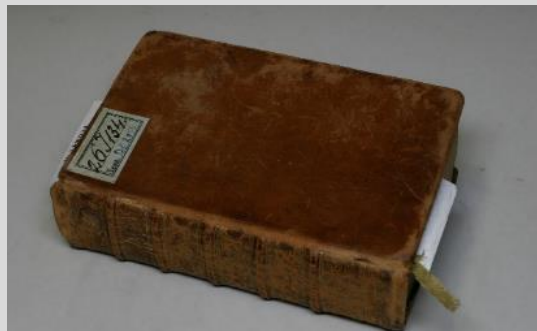
přírodní vědy
řemesla

Terminologie z oblasti knižní vazby a ochrany knihovních fondů

➤ knížní vazba

- exemplář identifikační popis proměny jednoho vydání

➤ restaurování

- restaurování (angl. conservation, fr. restauration, něm. Restaurierung)

zlepšení užitných funkcí poškozené knihy

„etymologie slova restaurování odkazuje na obnovení stavu předmětu, avšak navrácení předmětu do domněle původního stavu je z hlediska etického nežádoucí a obnovení jeho plné materiální funkčnosti prakticky neproveditelné“

- konzervace (angl. conservation, fr. conservation nebo préservation, něm. Konservierung)

důraz na maximální zachování stávajícího stavu

„konzervace“ má tradici v ochraně musejních a archivních památek, ale i v oblasti knihovnědy

- **restaurování** anglosaská terminologie
 - **restaurování a konzervace** (angl. conservation)

zabezpečení hmotného stavu proti potenciálnímu poškození

konzervace směřuje k

- **minimálnímu zásahu** (angl. minimal intervention)
- **preventivní konzervaci** (angl. preventive conservation)

krabice typu **phase box**

x hromadná konzervace (oxymóron)

x chemická konzervace

- součástí restaurátorských postupů
- mění se chemická a fyzikální struktura historických materiálů

➤ restaurování anglosaská terminologie

konzervátorský průzkum (angl. conservation survey, condition assessment)

- **průzkum knihovních fondů** (např. pro výstavní účely)
- **průzkum hmotného (fyzického) stavu**
x condition report a facility report (nepřekládá se!)
neologismus **apertura**
- **chemicko-technologické průzkumy**

analytickými>> instrumentálními>> spektroskopickými>>
diagnostickými>> nedestruktivními>> neinvazivními>> ???
metodami

kvalitativní hodnocení

vizualizace špatně čitelných textů, podmaleb a **filigránů**

- **filifrán** anglosaská terminologie
(angl. watermark, fr. le filigrane, něm. wasserzeichen)

x vodoznak

vyvýšené znamení z drátků na ploše síta způsobilo po načerpání papíroviny zeslabení vláknenné vrstvy a v průhledu papíru potom vyniklo svou průsvitností, proto se někdy tato papírnická značka nazývá též **průsvitkou**

x průsvitka

- u ručního papíru (angl. hand-made paper, fr. papier fait main, něm. Büttenpapier, Handgeschöpftes Papier) útkové dráty síta po celé ploše podepřené silnějšími osnovními dráty vzniká pravidelně žebrovaný papír s mřížovanou průsvitkou
- vergé, veržé
- v první pol. 19. století se objevují také filigrány vzniklé vtlačením reliéfního obrazce přímo do papíru

➤ **filifrán** anglosaská terminologie

x papírenská značka

tříděné papíry se skládaly do tzv. rysů, které se balily do papíru opatřeného **papírnickou obchodní značkou**, kterou papírník ručil za druh a kvalitu papíru

x strojový papír

strojní papír (angl. machine-made paper, fr. papier fait à la machine, něm. maschinell hergestelltes Papier) od vynálezu papírenského stroje v roce 1799 (Louis-Nicolas Robert)

➤ **psací látka** anglosaská terminologie, multioborový přesah

v pomocných vědách historických látka, na kterou se psalo i látka kterou se psalo

- **záznamový prostředek**

psací látka, kterou se psalo, kreslilo, malovalo, zlatilo (např. inkoust, pigment, barvivo, plátkové zlato) nebo tisklo (např. tiskařská čern)

- **psací materiál**

vystihuje hmotnou podstatu nosiče informace (např. ruční papír, strojní papír, pergamen, papyrus, hedvábí)

psací podložka (angl. text support)

degradovaná koroze **železagalového inkoustu** (angl. iron gall ink)

železoduběnkový inkoust

železnaté ionty, železité ionty, zelená skalice, duběnky

➤ psací materiál anglosaská terminologie

psací podložka

x psací podložkou

dříve označována kancelářská podložka pro psaní, uzpůsobena pro upevnění povrchového sacího papíru

- **odkyselování, deacidikace** (angl. deacidification, fr. désacidification, něm. Entsäuerung)

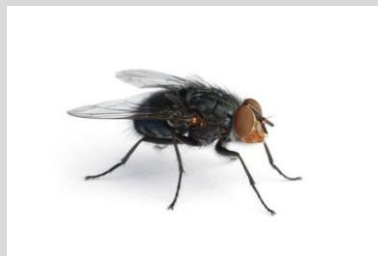
x neutralizace

➤ struktura šití anglosaská terminologie (angl. sewing structure)

dvoulisty naskládané do složek, které jsou uprostřed ohybu prošity nití, složky různými způsoby šití uchyceny dohromady do bloku

šití na pravé vazy u středověkých kodexů často pakované (angl. packed sewing)

knižní blok kodexového typu nebyl opatřen předsádkou, ani volnými předsádkovými listy nebo také předlisty, nesprávně x lítačka (angl. flyleaf)

- **knižní vazba** teoretikové oboru
prof. PhDr. Bohumil Nuska, CSc.

konstrukce vazby (angl. binding construction)

x organismus vazby někdy metaforicky, uplatnění organických materiálů

x chlopeň zahnutý pergamen přesahující na přední straně přes ořízku obálky, vzniklá **klopa** se na vyztuženém hřbetě uchycuje koženými řemínky namotáním na kožené knoflíky
chlopeň lze použít např. ve spojení **srdeční chlopeň**

x kloub drážka zahrnuje všechny součásti vazby, které umožňují otevírání a zavírání desek

drážka se někdy podle funkce pohyblivého uchycení desek přeneseně nazývá **pantem**

- **knižní vazba** teoretikové oboru
prof. PhDr. Bohumil Nuska, CSc.

pokryv (angl. cover nebo covering material, fr. couverture, něm. Bezug nebo Überzug)

„má obecnou platnost a zahrnuje veškeré materiály, kterými je povrch knižní vazby chráněn nebo zdoben“

- bohatě vyšívaný hedvábný brokátový potah luxusních vazeb pokrytý prořezávanými stříbrnými nebo zlacenými plechy, zdobený drahokamy, emaily, kamejemi nebo řezbou do slonové kosti
- vyčiněná kůže gotické obalové nebo sáčkové vazby
- pergamen měkké obálkové vazby
- papírová obálka provizorní brožury z 18. století
- mosazné plechy celokovových vazeb 19. století aplikované na potahový materiál

- **knižní vazba** teoretikové oboru
prof. PhDr. Bohumil Nuska, CSc.

pokryv (angl. cover nebo covering material, fr. couverture, něm. Bezug nebo Überzug)

- druhotné estetické přelepy hřbetu
- **potah** (angl. cover nebo covering material, fr. couverture, něm. Bezug nebo Überzug)
- z třísločiněné teletiny na pozdně románské slepotiskové vazbě
- ze zámišnický činěné kůže, který se na raně románské vazbě natahuje za vlhka na desky bez použití lepidla

➤ knížní vazba teoretikové oboru

➤ **prof. PhDr. Bohumil Nuska, CSc.**

- potah zařazuje do běžného **dílenského žargonu**
- nemůže být uznán knihovědně nebo umělecko-historicky vzdělanou **odbornou autoritou**
- názvosloví pro určitou vědní disciplínu mají vytvářet vždy **odborníci daného oboru**, kteří jsou nejlépe obeznámeni s problematikou, ve spolupráci s odborníky z příbuzných oborů,
- široké uplatnění pojmu pokrýv, jakožto jediného akceptovatelného termínu, není v souladu s **nomenklaturní tvorbou** odborných výrazů, které mají jednoznačně definovat konkrétní oborové entity

široké uplatnění pojmu pokrýv z hlediska tradičního umělecko-řemeslného zpracování vazeb vágní!!!

➤ knížní vazba teoretikové oboru prof. PhDr. Bohumil Nuska, CSc.

- výraz pokrýv etymologicky nevychází z **knihařského technologického postupu** označovaného jako potahování
- knihař podle **technologických příruček, didaktických učebnic a oborových norem** pro knižní vazbu desky knihy nepokrývá, ale potahuje!!!
- vědecká kompetence převážně **teoretická** nomenklaturně závazné a jediné správné???
- staletími prověřená knihařská terminologie přesně vystihuje technologické postupy a výrobní podstatu užívaných materiálů v oblasti konstrukce a technologie historické knižní vazby

➤ knížní vazba teoretikové oboru

PhDr. Pavlína Hamanová (1894-1978)

- potah, potahový materiál, podrobný popis

doc. Zdeněk V. Tobolka (1874-1951)

- „**kožený povlak**“ významná osobnost a zakladatel české knihovědy

prof. Karel Chytil (1857-1934)

potah, obal, pokrývka, povlak

desky potaženy, povlečeny, obaleny, opatřeny, ale i pokryty

- stylistická volnost v používání víceslovných odborných výrazů
- bohatší slovní zásoba v odborném textu z hlediska poutavosti a čtivosti akceptovatelná
- pokud ovšem používání široké škály redundantních výrazů nedosáhne až sémantické vágnosti!!

➤ knihářská kůže tradicionalismus

- zpracovaná tradičními koželužskými postupy
- používaná na historických vazbách
- v angličtině podobně jako v češtině pro surovinu a výsledný produkt dvojí označení **skin** a **leather**
termínem **leather** (překládaným jako useň) se označuje jak rostlinnými tříslovými činěná kůže (angl. **tanned skin**),
minerálními solemi činěná kůže (angl. **alum-tawed skin**) a tukem činěná kůže (angl. **oil-tanned skin**)
vhodnější místo termínu leather pro rozlišení postupu
vydělávání kůže používat raději **dvouslovní pojmenování**
[PICKWOOD: Language of binding]

třísločiněná kůže, hlinitočiněná kůže (jircha) a tukočiněná kůže (zámiš)

➤ vazební useň společenský diskurz, vědní paradigma

- v odborných knihařských publikacích, knihovědných monografiích i v odborných statích o konservaci se výraz „useň“ neobjevuje
- v Ročence Universitní knihovny v Praze 1956 poprvé sousloví vazební usně z obuvnického a oděvního průmyslu
- v současnosti vyráběné „vazební usně“ nejsou oním historickým materiálem, který byl v minulosti aplikován na knižní vazbu
- přehnaná tendence působit akademicky vede ke snaze měnit předchozími generacemi zažité názvosloví a vytvářet novotvary

celousňová a polousňová vazba, usňový pokryv, usňové vazy, usňové proužky, kapitálek opletený usňovým řemínkem, usňové ucho a tenčení usně

➤ celoplošné zpevnění papíru

podle technologie a techniky provedení

- impregnace
- hydrofobizace
- klížení
- laminace (tepelná studená)
- štěpení
- podlepování (zde nutno odlišit od podlepování knižního bloku)
- kašírování
- skeletizace
- dublování
- aplikace na papírovou podložku